

in longitudine, et decem millia in latitudine. Levite autem, id est inferior gradus, eundem quidem numerum habet in longitudine, hoc est, viginti quinque millia: sed latitudo ipsorum quinario numero finiatur. Unde et viginti tantum tenent gazophylacia: in quo numero offeruntur munera Esau. Princeps vero qui vere princeps in populo est, et meretur ducis nomen accipere, hinc inde accipit possessionem sanctuarii: ex omnibus videlicet qui ei voluntate subjecti sunt, et urbis habitator est, multorumque salutem, suam mercedem facit. In priori templo, quod dicitur sanctuarium, quingenti per singula latera calami describuntur: et rursus quinquaginta cubiti, quibus omnis sacerdotum possessio separatur. In secundo autem sanctuario, ubi sunt sancta sanctorum, latitudo templi et spatium non describitur, sed incertus numerus est. Quod quidem et in possessione principis invenimus, qui absque ullo numero habet possessionem in populo Israel, dum profectus universorum redundat ad principem: et discipulorum salus, primum magistrorum est.

(Vers. 9.) *Hæc dicit Dominus Deus: Sufficiat vobis, principes Israel: iniquitatem et rapinas intermitte, et iudicium, et iustitiam facite, et separate confinia vestra a populo meo, ait Dominus Deus. Pro rapinis LXX misericordiam transulerunt: pro confiniis, oppressionem. Est autem sensus: Quia accepistis partem vestram, o principes, Scriptura dicente: Principi quoque hinc inde in separationem sanctuarii possessionem civitatis, subauditur dabilis; et tanta est vestra potentia, ut unius tribus partem acceperit vestra possessio: idcirco præcipio atque commoneo, C ut sufficiat huc usque iniquitatem fecisse et rapinas, dum aliena invaditis atque diripitis. Et quia scri-*

(a) Verba istæ, *Hinc per Isaiam dicitur, Vae qui conjungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis usque ad terminum loci, nos primum sufficimus integrando sensui, qui antea absque illis hiabat; manifesto enim (quod mirum est, neminem hactenus Hieronymianorum interpretum animadvertisse) quæ causalis quæ conjunctioni responderet, collectiva altera decrat. Supplementum autem non ex ingenio, sed Hebraicæ lectionis auctoritate: quamque ille longam præterea laciniam ex commentariis in lau-*

LIBER DECIMUS QUARTUS.

561-562 Quod in principio templi Ezechielis debui dicere, nunc præpostero ordine in fine dicitur sum, illius versiculi memor (Virgil. lib. vi. Æneid.):

Hic labor ille domus, et inextricabilis error.

De quo et in alio loco idem poeta decantat (Æneid.):

Ut quondam Creta fertur labyrinthus in alta:
Partibus textum cæcis iter, accipitemque
Mille vis habuisse dolm, qua signa sequendi
Falleret indoprensus, et irremediabilis error.

plum est: Dimitte malum, et fac bonum; e contrario, iudicium facite atque iustitiam (Ps. xxxvi, 27), iudicantes pupillo, et iustificantes viduam: separate vestra confinia a populo meo, ne videlicet terminos transeratis. Et quia ipsa vicinia ledit humiliorum, qui supercilium **561** majoris et potentioris non potest sustinere, (a) hinc per Isaiam dicitur: Vae qui conjungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis usque ad terminum loci. Hoc interim dictum sit ad illius temporis populum. Cæterum et nostris principibus præceptum poterit coaptari, qui in morem Pharaonis, et Ægyptiorum opprimunt filios Israel per potentiam, nec meminerunt scriptum: Ducem te constituerunt, ne eleveris: sed esto inter eos quasi unus ex ipsis (Ecc. xxxii, 1). Et illud quod in Evangelio **xxxii** *Λαοις* Dominus loquitur: Si autem dixerit servus ille in corde suo, moratur dominus meus venire, et cæperit percutere servos et ancillas, comedere et bibere, et inebriari, veniet **562** dominus servi illius in die qua non putat, et hora qua nescit, et videt eum, et partem ejus ponet cum infidelibus (Luc. xii, 45, 46). Discipulos quoque suos in Evangelio secundum Matthæum his præceptis erudit: Scitis quoniam principes gentium dominantur eorum; et qui majores sunt, potestatem exercent in eos. Non sic erit inter vos: sed qui voluerit (b) esse primus, sit omnium servus. Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro pluribus (Matth. xxi, 25). Multa sunt si voluero de sacris Scripturis revolvare, ubi majorum superbia coercetur, et ad humilitatem omnes Domini provocantur dicentis: Discite a me quia mitis sum et humilis corde (Matth. xi, 29).

datum Isaiæ locum subdit, quæ minime erat ad rem nostram. Pronum quoque fuit opinari, vocum similitudine *Hinc et Hoc*, quarum altera apposita a nobis pericope, altera subsequens pericope inchoatur, deceptum veterem scribam, priora verba, qui solentis est lapsus, propterantibus oculis prætermisisse. (b) Videtur juxta Laban, quem admodum et in sacro est textu, supplendum, qui voluerit in vobis magnus esse, fiat minister: et qui voluerit esse, etc.

Ita et ego istarum Scripturarum ingressus Oceanum, et mysteriorum Dei, ut sic loquar, labyrinthum, de quo scriptum est: *Posuit tenebras latibulum suum*: Et *in circuitu ejus* (Ps. xvii, 12): perfectam quidem scientiam veritatis mihi vindicare non audeo, sed nosse cupientibus aliqua doctrina indicia præbuisse, non meis viribus, sed Christi misericordia, qui errantibus nobis ipse dolos tecti ambagosque resolvit, cæca regens Spiritu sancto vestigia; quem sequentes, ad portum explanationum

prophete Ezechielis pervenire poterimus, in quem extremus, id est, quartus decimus liber est. Quem si, orante te, virgo Christi Eustochium, ad finem usque perduxero, et Dominus vite hujus concesserit spatium, transibo ad Jeremiam, qui unius nobis remanet prophetarum; ejus interpretatio, mei quidem laboris, et tuarum orationum, sed proprie Christi erit clementia.

563 (Cap. XLV. — Vers. 10, seqq.) « Statera justa et ephi justum et batus justus erit vobis. Ephi et batus equalis (Vulg. equalis), et unius mensura erunt, ut capiat decimam partem cori batus, et decimam partem cori, ephi: juxta mensuram cori erit aqua libratio eorum. Siclus autem viginti obolos habet (Vulg. habeat). Porro viginti sili, et viginti quinque sili, et quindecim sili minam faciunt (Vulg. faciunt). LXX: Statera justa, et mensura est, et chœnix justus erit vobis ad mensuram, et chœnix similiter unus erit ad accipiendum. Decima pars gomor chœnix, et decima pars gomor, ephi. Gomor erit æquum (a) ad pondus viginti oboli. Viginti sili: quinque et viginti sili, et quindecim sili mina erit vobis. » Ille locus juxta LXX non cohæret, et pœnitens intelligi non potest, dum non solum numerus mensurarum, sed etiam nomina commutantur. Pro ephi enim interpretati sunt mensuram, generale nomen pro speciali, et pro bato chœnica: pro homer quoque Hebraico, qui Græce dicitur *χόπος*, transulerunt gomor: rursusque pro bato chœnica. Dicamus ergo juxta Hebraicum et litteram, et quid nobis videatur, in singulis apertius explicemus. Statera quæ Hebraice dicitur *מוזקנה* (מוזקנה), in his intelligitur quæ appenduatur. Epha autem, quæ in Græco sermone corrupte dicitur *Ἐφ*, ad mensuram pertinet variarum frugum, verbi gratia, tritici, hordei, leguminum. Porro batus, qui Hebraice *באט* (באט), eadem mensura est quæ et ephi, et in speciebus tantum liquidis, vini et olei, et istiusmodi. Corus triginta habet modios, et in utraque mensura, hoc est, tam aridarum quam liquentium tenet principium. Decima pars cori in his, quæ modio mensurantur, appellatur epha, id est, tres modii: et decima pars cori in speciebus liquidis, vocatur Batus sive Vadus: ut ejusdem mensure sit epha et batus. Porro siclus, qui Græce dicitur *σικλος*, viginti habet obolos. Mina vero quæ appellatur mina, habet siclos sexaginta: qui faciunt obolos mille ducentos. Quod autem dicitur, viginti sili, et viginti quinque sili, et quindecim sili minam faciunt, lectorem turbare non debet. Idcirco enim difficultas in numeris ponitur, ut **564** intentum animum faciat auditoris. Unde et multa dicuntur in parabolis et ænigmatibus, ut qui habet aures audiendi, audiat (Luc. vii). Omnisque propheta in obscuritate continet veritatem, ut discipuli intrinsecus audiant: vulgus

sub finem. (c) Victorius, cotylam, id est cyathum olei de decem cotylis, quæ decem cotyla, etc., ad Græcum exemplar.

(a) Pro ad pondus Victorius juxta Græcum substituit, et appendiculum, nam et Hieron. pro siclo LXX vertisse appendiculum tradit.

(b) Videtis quæ de hac sententia diximus ad ep. 53,

A ignobile, et foris positum, nesciat quid dicatur. Præcipit ergo Scriptura divina, ut justa sint pondera, dicens: Non erit in marsupio tuo mensura grandis et minor: statera vera et justa erit vobis, et mensura vera, et justa erit vobis (Al. sili) (Levit. xix, 36). Et in Proverbis dicitur: Statera grandis et minor, abominabile est utrumque in conspectu Dei (Prov. xi, 1). Quod quidem non solum in commerciis, et in usu quotidiana vite nobis est observandum, sed in omnibus custodienda iustitia, dicente Scriptura: Sermonibus tuis facies stateram, et appendiculum (Ecc. xxviii, 23), ut et in verbis, et in opere, et cogitationibus, omnia pondere et ratione faciamus. Obolum autem, hoc est, vicesimam partem sili, sive stateris, esse minimam portuoniam, in alio loco legimus: (b) Ejus qui fidelis est, totus mundus divitiarum: illius autem qui infidelis est, neque obolus (Prov. xvii, 6 sec. LXX). Quasi aliis verbis dixerit: Infidelis nihil in mundo possidet: sed etiam minima indiget portione. De qualis verbis in Evangelio dicitur: Non egredietur inde, nisi reddat novissimum quadrantem (Matth. v, 26), hoc est, etiam extremum nummum et minutum. Legimus decem mnas singulis servis ad negotiandum traditas (Luc. xix): et in alia parabola inter servos talenta divisa: et debitorem quingentorum denariorum, et quinquaginta (Matth. xxv): et operarios vineæ qui singulos accipiunt denarios (Luc. vii): et mulierem viduam, quæ drachmam perdidit, et vix eam lucernæ accensione reperit (Matth. x, Luc. xv). Quæ omnia quem sensum habeant, non est hujus temporis disserere.

(Vers. 13, 14.) « Et hæ sunt primitiæ quas tollentis: sextam partem ephi de coro frumenti, et sextam partem ephi de coro hordei. Mensura quoque olei: batus olei, decima pars cori est: et decem bati eorum faciunt: quæ decem bati implement eorum. LXX: Et hæ sunt primitiæ quæ separabitis. Sextam partem mensuræ de gomor tritici, et sextam partem Ephi de coro hordei, et præceptum olei (c) cotylem, id est, cyathum, olei decem cotyles, quæ decem cotyles sunt gomor. » **565** Et hic multis nominibus mensurarum in LXX editione confusa sunt omnia, ut quid dicatur non possit intelligi. Qui enim supra pro ephi, mensuram, et pro bato, chœnica dixerant, et pro coro, gomor, pro siclo, appendiculum, et hic pro ephi posuere mensuram: pro coro, nunc gomor: nunc ipsum eorum: et in mensura olei pro bato *κοτύλα*, id est, *cyathum*. Dicamus igitur primum juxta litteram, *κοτύλα* [Al. *δεκάκοτύλα*], hoc est decimam partem omnium frugum, Leviticæ tribui populus ex lege debebat. Rursus ex ipsi decimis, Leviticæ, hoc est, inferiorum ministrorum gradus, decimas dabat sacerdotibus: et hæc est quæ appellatur *δεκάκοτύλα*. Erant quoque

que et alia decima, quas unusquisque de populo Israel in suis horreis separabat, ut comederet eas cum iret ad templum in urbe Jerusalem, et in vestibulo templi, et sacerdotes ac Levitae invitarent ad convivium. Erant autem et alia decima, quas pauperibus recondebant, quas Græco sermone appellatur *πρωτόθλα*. At vero primitiva quæ de frugibus offerrebat, non erat speciali numero definita, sed offerentium arbitrio derelicta. Traditionemque acceptivus Hebræorum non lege præceptam, sed magistrorum arbitrio innotuit: qui plurimum, quadragesimam partem dabat sacerdotibus; qui minimum, sexagesimam: inter quadragesimam et sexagesimam licebat offerre quodcumque voluissent. Quod igitur in Pentateuco dubium derelictum est, hic specialiter definitur propter sacerdotum avaritiam, ne amplius a populo exigant in primitiis deferendis, id est, ut sexagesimam partem offerant eorum, quæ gignuntur e terra. Si enim *corus*, qui Hebræice appellatur *חומר*, et a LXIX dicitur *gomor*, triginta habet modios, tam in aridis speciebus, quam in liquentibus: epha quoque et batus juxta quod supra diximus, decima pars est cori, præcipiturque ut sexta pars tam ephi, quam bati detur sacerdotibus in primitiis offerendis, quæ de tribus modis dimidium facit modium, perspicue supputatur, sexagesimam partem primitiarum sacerdotibus accipere debere. Hæc interim juxta litteram, et juxta Hebræicam veritatem et sensisse, et audivisse sufficit. Nunc revertamur ad intelligentiam spirituale. **566** in qua primum querendum quomodo dicatur: Honora Dominum de tuis justis laboribus, et da ei de fructibus justitiae tue: ut impleatur cellaria tua frumento, et vino torcularia tua redundent (*Prov. 11, 9*); ut postquam obtuleris primitias laborum tuorum atque virtutum, et dixeris: Ecce nunc ego attuli tibi primitias frugum terræ, quas dedisti mihi, Domine: merearis audire: Benedictus tu in civitate, et benedictus tu in agro: benedicti filii uteri tui, et gemina terræ tuæ, et fructus jumentorum tuorum (*Deut. xxviii, 3*), et cætera, et possideas, juxta Apostolum (*Ephes. 1*), omnem benedictionem spiritualium in cælestibus in Christo: dum quiddam habes, non tuæ putas esse virtutis, sed ejus misericordie, qui fruges dedit. Et si quidem tantum habuerimus scientiam Scripturarum, ut mystica quæque paudamus, et doceamus homines, id est, rationale animal, damus primitias frumenti nostri. Si autem post anagogen, puram tantum sequamur historiam, quam simpliciter nutrire potest, juxta illud quod scriptum est: Homines et jumenta salvos facies, Domine (*Ps. xxxv, 7*), damus primitias hordei nostri, quod hordeum sevit Isaac, sed in terra alienigenarum, et ortum est ei centuplum (*Gen. xxxv*). Qui hordei dat primitias, potest dicere: Dominus pascit me, et nihil mihi deerit, in loco pascua

(a) Suffocimus hic præpositionem *ἀπό*, quæ deest: tum lectionem alteram Græcam, quæ antea ferebat: *πρωτόθλων* castigamus, substituentes *πρωτόθλων*: Sic

ibi me collocavit: super aquas refectionis educavit me (*Ps. xxii, 1, 2*). Qui autem rationalia pascit animalia, vorit sententiam, et dicit: Preparasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me. Et postquam olei et vini obtulerit primitias, jungit et loquitur: Impinguasti in oleo caput meum, et calix tuus inebrians quam præclarus est, illo oleo quod absque face mundissimum, ad lucernam Domini preparatur. Quod qui præparaverit, exhilaratur facies ejus in oleo; oleo exsultationis, quo unctus est Christus præ participibus suis: et effectus oliva, cum propheta cantabit: Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei (*Ps. li, 10*). Et illo vino, quod de vera vite redundat in torcularibus Salvatoris, dicente Domino: Ego sum vitis, vos autem propagines, Pater meus agricola (*Joan. xv, 5*). De his torcularibus tres psalmos legimus, octavum, et octogesimum, et octogesimum tertium, qui omnes ad Ecclesie sacramenta referuntur. Et in veteri quodam lege, absque mensura erant, et numero primitiæ: non enim ad mensuram Deus spiritum dabat. **567** In secunda autem edificatione templi, quod Ezechielis propheta continet, certa mensura est, id est, sexagenarius numerus, quo mundus expletur, ut dicitur nobis: In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis (*Math. vii, 2*).

(Vers. 15 seqq.) Et arietem unum de grege ducentorum, de his quæ nutrit [*Vulg. nutriti*] Israel in sacrificio, et in holocaustum, et in pacifica, ad expiandum pro eis, ait Dominus Deus: *Omnis populus terræ tenebitur primitiis his principi in Israel. Et super principe* [*Vulg. principem*] erunt holocausta, et sacrificia, et libamina in solemnitatibus, et in kalendis, et in sabbatis, et in universis solemnitatibus domus Israel. Ipse faciet pro peccato sacrificium, et holocaustum, et pacifica, ad expiandum pro domo Israel. Supra dixit quota pars eorum quæ appenduntur, mensura quoque tam aridarum specierum quam liquentium, debeat offerri principi: nunc eundem primitiarum in animalibus ordinem tenet: id est, unum de grege ducentorum arietem jubet offerri, quos nutrit Israel, in sacrificio et in holocaustum, et in pacifica, ad expiandum pro populo Israel, ait Dominus Deus. Quod nos interpretati sumus, de his quæ nutrit Israel, in Hebræico scriptum est *MEMMASCE* (*ממסצ*), quod Aquila et Symmachus interpretantur, (a) *ἀπό τῶν ἑδάτων*, Septuaginta et Theodotio, *ἀπό τῶν πρωτόθλων*: quorum alterum de irriguis, alterum de canalibus sive piscinis sonat: ut videlicet primitiæ principis non alibi nisi in irriguis nutrantur. Et quomodo in superioribus legimus sexagesimam partem debere offerri principi de his quæ appenduntur et quæ mensuræ subjacent: sic nunc ducesimam partem animalium jubetur offerri, et juxta modum legis præceptis omnem populum esse subjectum, ut

vero legendum, primum Drusii conjectura, tum Sangermanensis cod. a Montfauconio laudatus, domum quæ penes Rabanum est lectio, monerunt.

offerat duci sine principi, quod videlicet per illum holocausta, et sacrificia, et libamina in singulis solemnitatibus offerantur pro populo, et expietur domus Dei. Ex quo animadvertendum, quod quomodo populus debitor est primitiarum offerendarum principi: sic princeps debitor est populi offerre pro eo victimas, quem juxta tropologiam non alium intelligere possumus, nisi Dominum Salvatorem. Iste est qui de ducentis **568** animalibus suscipit arietem, sive ut significantius Hebræicus sermo demonstrat, *ἄρην*, quod ad cæceta animalia, et non proprie ad arietem referri potest, et suscipit animal vel arietem, qui nutritus est in locis irriguis, sanctarum, videlicet Scripturarum, et potest dicere: Dominus pascit me, et nihil mihi deerit: in loco pascua ibi me collocavit, super aquas refectionis educavit me (*Psal. xxii, 1, 2*). Hæc erant irrigua, immo hi canales, ad quos et Jacob ducebat pecora sua, ut in ipsis biberent atque conciperent, et juxta virgarum colorem, fetus ederent Domino (*Genes. xxx*). Pro sacrificio, hoc est *ἄρην*, Aquila et Symmachus donum interpretantur: quod in Hebræico dicitur *MANAA* (*מנא*), et proprie non pertinet ad hostiam, sed ad ea quæ ex similia, et polenta et oleo offeruntur in sacrificio. *Holocaustum* vero est, quod totum offertur Deo, et sacro igne consumitur. *Pacifica*, quando reconciliamur Deo; et pro nobis Apostolus loquitur: Precamur pro Christo, reconciliamini Deo (*II Cor. v, 20*). Et in alio (a) loco: Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi (*Ibid., 19*). Iste autem princeps, cui primitiæ de animalibus offeruntur, ipse est et rex: et in crucis quoque titulo demonstratur Hebræicis et Græcis litteris ac Latinis. Nilentibusque Judæis, ut deponeretur titulus triumphalis, gentium in Pilato turba respondit: Quod scripsi, scripsi (*Joan. x, 22*). Sub principe, inquit, erunt. Pulchre sacerdotalis dignitas commonetur, cui subjecta sit officio; ut sciat se sacrificium, et libamina quæ offeruntur ex vino [*Al. huao*], pro populo offerre debere in cunctis solemnitatibus: tam videlicet in kalendis, id est, neomeniis, quam in sabbatis: quando tenebris cuncta operientibus, lunaris exordium luminis est, et in requie sabbatorum: ut faciat videlicet pro peccato, ad expiandum pro domo Israel, quæ est Ecclesia Dei viventis, columna, et firmamentum veritatis. Ista est enim domus Dei viventis, et domus Israel, quæ expiatione suorum indiget peccatorum.

(Vers. 18 seqq.) Hæc dicit Dominus Deus: *In primo mense, una mensis sumes vitulum de armento immaculatum, et expiabis sanctuarium. Et tollet sacerdos de sanguine 569 quod erit pro peccato, et ponet in postibus domus, et in quatuor angulis crepidinis altaris, et in positu porte atrii interioris. Et sic facies in septima mensis pro unoquoque qui ignoraverit. [Al. ignoravit], et errore deceptus est, et expiabitur* [*Vulg. expiabitur*] pro domo. *In primo mense, quartadecima die mensis, erit vobis pascha solemnitas: septem diebus azyma*

(a) Rescribit Victorius, *Et in eodem loco*: quod hæc ibi juncta sint testimonia.

(b) comedent. Et faciet princeps in die illa pro se, et pro universo populo terræ vitulum pro peccato. Et in septem diebus solemnitate faciet holocaustum Domino: septem vitulos, et septem arietes immaculatos quotidie septem diebus, et pro peccato hircum caprarum quotidie, Et sacrificium ephi [*Mss. Ephi*] per vitulum, et ephi per arietem faciet: et olei hin per singula ephi. Septimo mense, quintadecima die mensis in solemnitate, faciet sicut supra dicta sunt per septem dies: tam pro peccato, quam pro holocausto, et in sacrificio et in oleo. Totum capitulum posui, ne divisum per singula legentis animus conturbaret. Et primum de interpretationis varietate dicendum est. Ubi nos interpretati sumus, in *quatuor angulis crepidinis altaris*. LXX transtulerunt, et *super quatuor angulos templi, et super altare*. Et ubi nos diximus, *pro unoquoque qui ignoravit, et errore deceptus est*: illi posuerunt, *pro ignorante, et pro parvulo*. In eo quoque ubi nos diximus, *et sacrificium ephi per vitulum, et ephi per arietem faciet: et olei hin per singula ephi*: illorum editio tenet: *et sacrificium, et coctionem vitulo, et coctionem arietis dabis, et olei hin coctionis*. In extremo quoque versiculo, ubi nos diximus: *in sacrificio et in oleo*: illi dixerunt, *sicut in manaa, sicut in oleo*: In primo, inquit, mense et prima die mensis (haud dubium, quin Nisan significet) sumes vitulum de armento: non qui domi nutritus sit, sed qui in armento, hoc est, de grege et numero plurimorum. In septima quoque ejusdem mensis die: quæ duæ solemnitates, hoc est, primi mensis prima dies, et ejusdem septima, in lege Mosaica non habentur. Quartadecimum autem die mensis, quæ Pascha celebratur, et Moyses præcepit observandum, quando septem diebus azyma comedimus. Quartam vero solemnitatem, de qua dicitur: septimo mense quintadecima die mensis in solemnitate (*Exod. xii*), et cætera, videtur mihi **570** significare scenopegiam, quam hic sine nomine posuit. Curramus ergo ad singula, et quid nobis videatur, breviter disseramus. Esse solemnitates spirituales, et Apostolus docet: Ne ergo quis vos judicet in cibo et potu, aut in parte solemnitatis aut neomenias, aut sabbatorum, quæ sunt umbra futurorum (*Coloss. ii, 16*). Et sic per Isaiam loquitur Deus: Neomenias vestras, et sabbata vestra, et diem magnum non suscipio: jejuniū, et ferias, et neomenias, et solemnitates vestras odit anima mea (*Isai. i, 13*). Manifestum est quod qui solemnitates oderit Judæorum, suas diligat, sabbatum videlicet quod relicta est populo Dei: ut videamus quæ a Deo donata sunt nobis, et loquamur, non in doctis humane sapientie verbis, sed in doctrina spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. In presenti enim seculo quod in maligno positum est, dies bonos videre non possumus, sed in novo: de quibus diebus in carmine Mosaico Spiritus sanctus canit: Memento dierum antiquitatis: intellige annos generationis generationum

(b) Idem maluit comedentur, ex *Vulg.* et *mss.* Brixienis. In Hebræo est *למנוח*.

(Deut. xxxii, 7). De quibus et Sanctus loquebatur in psalmo: Nocte in corde meo meditabar (Ps. lxxvi, 7). Et iterum: Et annos aeternos in mente habui, et meditatus sum (Ibid., 6). Qui istum non suscipit intellectum, respondet quo possit illud exponere quod Isaias de futuro, et novo saeculo vaticinatur: Erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato: et veniet omnis caro adorare Dominum (Isai. lxxvi, 23): quando veri adoratores nequaquam adorabunt in monte Garizim, nec in Jerusalem, sed in spiritu, et veritate (Joan. iv); quando erit caelum novum, et terra nova, et liberabitur omnis creatura a servilitate corruptionis, in libertatem filiorum Dei, et sol septies tantum lumen accipiet, et luna soli comparabitur (Rom. viii, Isai. lxxv). Accessimus enim ad montem Sion, qui interpretatur specula, et ad civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem, et ad milliæ angelorum solemnitates. De qua solemnitate loquitur et alius propheta: Quid facietis in diebus congregationis, et in diebus solemnitatis Domini (Ise. lxv, 5)? Hoc est illud quod et alibi dicitur, Celebra, Juda, festivitatis tuas: redde vota tua (Num. i, 15). Si ergo didicimus solemnitates spirituales, consequenter docebitur et victimas spirituales. Assumitur vitulus de armento, sive taurus, ut interpretatus est 571 Symmachus, liber et nullo pressus jugo, hoc est, onere peccatorum, et immaculatus: qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus, vitulus novellus, cornua effersens, et unguis: ut in ipso mundetur, et expietur sanctuarium. Et tollet, inquit, sacerdos de sanguine ejus quod erit pro peccato omnium: qui aliis verbis agnus appellatur in Exodo, et in Evangelio, Baptista Joanne dicente: Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi (Joan. i, 29). Sanguis autem ipse est pretiosus in quo redimimur in passione Domini Salvatoris; ejus carnis alimur, et cruore potamur; quo tanguntur quatar anguli crepidinis altaris, quod Theodotus ipsum verbum Hebraicum posuit, AZARA (אזרה), sive templi, et LXX transtulerunt: ut sanctificetur domus et altare. Universa enim mundi elementa hoc sanguine sanctificantur: ut cum quis expiatus fuerit atque mundatus, ingrediatur portam atrii interioris, et possit Domini arcana cognoscere, et consequenter venire ad septimam diem mensis primi, et consequi requiem, et Domino offerre sacrificium tam pro ignorantia, de qua David loquitur: Delicta juventutis meae, et ignorantias meas non memineris (Ps. xxiv, 7), quam pro parvulo, qui cum ad perfecti viri mensuram pervenerit, destruet ea quae parvulus sunt, et loquetur confidenter: Dum essem parvulus, quasi parvulus loquebar, quasi parvulus sapiebam (II Cor. xiii, 11). Sive pro eo qui errore deceptus est, et non tam voluntate, quam boni opinionone peccavit. Completis autem duabus solemnitatibus primi mensis, hoc est, primæ diei, et septimæ ejus, venit ad quartumdecimum diem mensis, in quo

A Paschæ solemnitas est: de qua scriptum est: Et enim Pascha nostrum immolatus est Christus (I Cor. v, 7). Tunc comedimus septem diebus azyma in requie et securitate rerum omnium, quando fermentum malitiæ, et nequitie destruentes, manducamus azyma sinceritatis et veritatis, principe nostro cuncta hæc pro nobis offerente, et primum pro seipso. Suscepit enim corpus humanum, et per peccatum destruxit peccatum, qui pro nobis dolet, et portat infirmitates nostras: deinde [Vulg. proinde] pro domo sua, quod in LXX scriptum est; sed in Hebraico non habetur, id est, pro Ecclesia, et pro omni populo terræ, 572 universo videlicet humano genere. Salvator est enim omnium hominum, et maxime fidelium, et ipse est propitiator pro peccatis nostris; et non solum pro nostris, sed pro omni mundo. Oblato autem vitulo pro universo populo terræ, in septem diebus reliquis Dominice passionis septem vituli, et septem arietes immaculati offeruntur quotidie, ut holocausto et igne Dominico concrementur. Septem autem vituli, et septem arietes sunt, qui configurantur Dominicae passioni, ut imitentur verum vitulum, et verum arietem, sanguinem martyrum pro septem dies totius mundi peccata purgant. Hircus quoque caprarum offertur pro peccato quotidie, septem videlicet diebus. Attendendumque diligentius, quod in sacrificio ephi per vitulum, et ephi per arietem, et olei hin offeruntur quæ Lege præcepta sunt. In oblatione autem hirci, nec ephi, nec (ut Septuaginta transtulerunt) coctio ponitur, qui pro ephi πῖπρα, hoc est, coctionem interpretati sunt. Hin vero quæ olei certa mensura est, de qua ante jam diximus, assumitur in sacrificio vituli et arietis: ut fomentum luminis sempiterni, et requiem laboris, et lassitudinis sanitatem, post placationem peccatorum accipere possimus. In septimo quoque mense, quintadecima mensis die, hoc est, scenopegiarum, (a) idem oblationis et sacrificiorum ordo servandus est, tam pro peccato quam pro holocausto, et in sacrificio, et in oleo: ut festivitatem Domini, fugatis tenebris et orto lumine olei, consequamur: clariioresque habeamus solemnitates, in quibus omnia peccata donantur. (Cap. XLVI. — Vers. 1 seqq.). Hæc dicit Dominus Deus: Porta atrii interioris quæ respicit ad Orientem, erit clausa sex diebus, in quibus opus fit: autem sabbati aperietur, sed et in die kalendarum aperietur. El intrabit princeps per viam vestibuli portæ deforis, et stabit in limine portæ: et facient sacerdotes holocaustum ejus, et pacifica ejus, et adorabit super limen portæ, et egredietur: porta autem non claudetur usque ad vesperam. Et adorabit populus terræ ad ostium portæ illius in sabbatis, et in kalendis coram Domino. Holocaustum autem hoc offeret princeps Domino in die sabbati; sex agnos immaculatos, et arietem 573 immaculatum, et sacrificium ephi per arietem: agnis [Vulg. in agnis] autem sacrificium quod dederit

manus ejus, et olei hin per singula ephi: In die autem kalendarum vitulum de armento immaculatum, et sex agni, et arietes immaculati erunt. Et ephi per vitulum, ephi quoque per arietem faciet sacrificium: agnis [Vulg. de agnis] autem sicut invenit manus ejus, et olei hin per singula ephi. Ubi nos interpretati sumus ephi, quæ est decima pars cori, LXX transtulerunt πῖπρα, quod in nostra lingua coctionem sonat. Et ubi nos diximus, sacrificium, illi ipsum Hebraicum posuere verbum MANAA (מנא), quod Aquilla, donum, vel sacrificium, Theodotus, sacrificium transtulit. Et interim priusquam quid ista significant, disseramus, ipsa Scripturæ παραφρασεις, verba pandenda sunt. Porta, inquit, atrii interioris sex diebus, de quibus scriptum est: Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua (Exod. xxxii, 12), erit clausa; nec quælibet porta, sed quæ respicit ad Orientem, unde oritur sol justitiæ. Porro die sabbati, id est septimo, in quo requies est, aperietur per singulas hebdomadas, et rursum completis diebus triginta, quando alterius mensis finis, et alterius exordium est, id est, neomenia, die videlicet kalendarum, aperietur, ut quod privilegium habet septimus dies in hebdomada, hoc habeat privilegium mensis exordium. Cur autem aperietur die septimo, et die kalendarum porta interioris atrii quæ respicit ad Orientem, sequens sermo monstrabit. Et intrabit, inquit, princeps per viam (a) vestibuli portæ deforis, atrii videlicet exterioris: et stabit in limine portæ interioris atrii, quæ respicit ad Orientem: nec ingreditur atrium interius, sed illo stante, alii sacerdotes facient pro ipso holocaustum, quam oblationem interpretatus est Symmachus: et pacifica, sive quæ ad salutem pertinent, ut postquam holocaustum, sacro igne fuerint concremata, et dux reconciliatus Deo, tunc adorare possit super limen portæ interioris atrii in quo steterit, et egredietur. Quid igitur? Post egresionem principis statim porta claudetur? Nequaquam) sed aperta erit usque ad vesperam: ut post principem, omnis populus terræ adoret contra ostium portæ illius: adoret autem in sabbatis, et in kalendis 574 quando aperitur porta. Et quia supra dixerat: Facient sacerdotes holocaustum ejus, et pacifica ejus, nec significaverat holocaustorum numerum; nunc infert: Holocaustum autem hoc offeret princeps Domino in die sabbati. Offeret autem non per se, sed per sacerdotes, de quibus scriptum est: Et facient sacerdotes holocaustum ejus, et pacifica ejus: sex, inquit, agnos immaculatos, et arietem immaculatum: ita ut sacrificium arietis mensura ephi sit, quæ Hebraice appellatur ΕΦΑ (עֵפָא). Sex autem agnis sit sacrificium quod offerre poterit manus ejus qui offert; et per singula ephi, erit olei mensura quæ appellatur hin. Kalendarum autem, hoc est, neomeniarum dies, hoc habebit privilegium amplius a die sabbati, ut vitulus immoletur de armento, sive taurus immaculatus. Cætera autem, hoc

est, sex agni immaculati, et arietes immaculatos, et sacrificia eorum, rium sabbati possidebunt: ita duntaxat, ut sicut in ariete ephi offertur sacrificium (F. leg. sacrificium), id est, similæ et hin olei, ita offeratur, et in vitulo. Hæc perspicuitatis causa sint posita: nunc spirituales sensum, Domino donante, reseremus. Sex diebus quibus operatum in mundo, porta Orientalis atrii interioris clausa nobis est. Postquam autem venerimus ad diem septimum, id est, ad diem sabbati, in quo æterna requies est, sive ad diem kalendarum, quando post cæcam noctem et horribiles tenebras, lucis exordium est, aperitur nobis porta Orientalis: et si quis nostrum per merita virtutum, ducis nomen et dignitatem fuerit consecutus per viam vestibuli portæ deforis, hoc est, per mundi hujus labores et portam Ecclesie, quæ adhuc in terrenis finibus posita est, ingreditur: non interius atrium, hoc enim in presenti loco scribitur; sed ad limen portæ interioris, et stabit in ea. Sin autem princeps in presenti Scriptura non ingreditur atrium interius, sed stat in limine ejus, nulli dubium est, nunc ex parte nos videre, et ex parte cognoscere; et nequid revelata facie gloriam Domini contempleri (I Cor. xiii). Denique stante principe in limine portæ atrii interioris, cæteri sacerdotes, quibus hoc officium delegatum est (quos possumus 575 intelligere virtutes angelicas), facient pro ipso holocaustum et pacifica. Indigemus enim misericordia Dei, et omnis creatura ad comparationem Creatoris immunda est, et divino igne purganda, quo et Isaias propheta purgata sunt labia: ut postquam per sacrificium pacem receperit, tunc in limine constitutus, adoret omnipotentiam Dei, et se atrii interioris ingressu fateatur indignum, et statim ingreditur (Isai. vi). Postquam autem qui primus est, fuerit egressus, non claudetur usque ad vesperam hujus sæculi ipsa porta interioris atrii, sed aperta erit: ut populus quoque terræ sit ad ostium, et adoret ad eum: nequaquam omni tempore, sed quando requieverit a peccatis, et fugatis tenebris fidei, scientie lumen acceperit. Hoc autem ipsum holocaustum quod offert princeps per sacerdotes in die sabbati, sex agnorum immaculatorum numero terminatur; pro sex videlicet diebus in quibus operatur in mundo, et arietem immaculatum, qui princeps gregis est: ita ut per singulos arietes offeratur in sacrificio ephi, id est, decima pars cori. In agnorum autem sex sacrificio, certa mensura non ponitur: sed quantumcumque dederit manus ejus qui offert, hoc est, pro operum qualitate atque mensura (Math. xxv). Olei autem hin offertur per singula ephi, hoc est, oleum quod sibi quique virgines preparaverunt; ut ungat similan, sive commisceat, et omnis oblatio Dei plena sit lumine veritatis, et exhilaretur facies offerentis oleum. Die autem kalendarum, hoc est, die tricesimo, quando primogenita et Levitæ numerantur in Lege, præter omnem Israel, de quibus supra diximus, offertur vi-

(a) Sic post Victorium emendamus: perperam cum Erasmo Martiano, retinuit id est.

(a) Iterum cum Victorio vocem vestibuli supplemus ex mss.

tulus immaculatus de armento, super quo plenius in priori capitulo disseruimus, et agni sex, et arietes immaculati, et cetera quae offeruntur in sabbatis, ut aeternam requiem consequamur, et mereamur audire: Euge, serve bone, quia in paucis fidelis fuisti, super multa te constituam, intra requiem Domini tui (Matth. xxv, 21; Luc. xix, 17); et non solum ad portam interioris atrii pervenire, sed etiam penetralia ejus intrare possimus, et illud opere possidere; Plantati in domo Domini: in atrii Dei nostri florebit (Ps. xci, 14).

567 (Vers. 8 seqq.) Cumque ingreditur [Vulg. ingressus est] princeps, per viam vestibuli portae ingreditur, et per eandem viam exeat. Et cum intrabit populus terrae in conspectu Domini in solemnitatibus, qui ingreditur per portam Aquilonis ut adoret, egredietur per viam portae meridianae, et qui ingreditur per viam portae meridianae, egredietur per viam portae Aquilonis. Non revertetur per viam portae, per quam ingressus est, sed e regione illius egredietur. Princeps autem in medio eorum, cum ingredientibus ingreditur, et cum egredientibus egredietur. Et in nudinis, et in solemnitatibus erit sacrificium ephi per vitulum, et ephi per arietem. (a) Agnis autem erit sacrificium sicut invenit manus ejus: et olei hinc per singula ephi. Princeps ille, de quo supra dictum est: Et intrabit princeps per viam vestibuli portae de foris, et per eandem portam ingreditur, et per eandem egredietur (Joan. x), liberi enim arbitrii est, et potestatem habet ponendi animam suam, et rursus resumendi eam: tamque ad nos veniens, quam ad caelestia conscendens, eadem majestatis suae utitur libertate. Denique non quaerit nudinas, nec solemnitates, nec differentiam ullam observat dierum: quia omne tempus ei festivitas est. Populus autem in nudinis tantum, et in solemnitatibus ingreditur et egredietur: et non per eandem viam, sed per alteram atque alteram. Scriptum est enim: Et cum intrabit populus terrae in conspectu Domini in solemnitatibus: qui ingreditur per portam Aquilonis ut adoret, egredietur per viam portae meridianae, et qui ingreditur per viam portae meridianae, egredietur per viam portae Aquilonis: non revertetur per viam portae per quam ingressus est, sed e regione illius egredietur. Quod non solum his praecipitur qui egredientur de Sodomis, et dicitur eis: Ne respicias retrorsum (Gen. xix, 17); neque illis qui manum mittunt ad aratrum, ut non respiciant ea quae post tergum sunt: sed in domo quoque Domini constitutis, jubetur ne post terga respiciant, et revertantur ad aegena et infirma elementa, et incipientes spiritu, carne consumantur [Al. consumentur]: sed ut de spiritalibus quoque ad majora procedant, et dicant cum Apostolo: Praeteritorum obliviscens, et in priora me extendens (Phil. iii, 13): ut nequaquam ex parte cognoscant, et ex parte prophent, **577** sed veniant ad perfectum juxta eam tamen perfectionem quam potest capere humana na-

(a) Vulgata, Victorius, atque alii libri *In agnis*.
(b) Antea erat quo pro *quomodo*.

tura, ut intelligamus illud Evangelicum: Et vos cum omnia feceritis, dicit, Servi inutilis sumus: quod debuimus facere, fecimus (Luc. xvii, 18). Unde et Apostolus in eadem Epistola de duabus loquitur perfectionibus: quasi imperfectus enim scribit: Non quia jam accepi, aut quasi jam perfectus sim: persequor autem si apprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo (Philipp. iii, 13). Statimque quasi perfectus loquitur: Unum autem posteriorum obliviscens, ad ea quae in priora sunt me extendens: juxta propositum persequor ad bravium supernae vocationis. Quotquot ergo perfecti sumus, hoc sapiamus [Al. sapimus] (Ibid. xiv). (b) Quomodo enim potest stare sententia, ut qui dixerat, Non quia jam accepi aut quia jam perfectus sum, audet dicere: Quotquot ergo perfecti sumus, hoc sapiamus? Ex quo perspicuum est omnem hominem, et universam creaturam, quamvis ad perfectionem venerit, (c) tamen indigere misericordia Dei, et plenam perfectionem ex gratia, non ex merito possidere. Praecipitur itaque populo terrae, ut si ingreditur per portam Aquilonis ut adoret, egredietur per viam portae meridianae. Quis est iste populus cui hoc praecipitur? Nempe gentilius; ut qui derelinquens portam Aquilonis, a quo exarsescunt mala super terram, ingressus fuerit templum, non egredietur nisi per viam portae meridianae, ad portam luminis, ad portam caloris, ad portam in qua sponsus cubat in meridie (Jer. i) Denique dicitur in eodem Cantico canticorum: Surge, Aquilo, et veni, Auster (Cant. iv, 16). Qui vero ingreditur per viam portae meridianae, egredietur per viam portae Aquilonis. Quisnam ille est populus? scilicet Judaeorum, qui derelinquens portam viam luminis, vadit ad portam Aquilonis, de quo dicitur: Aquilo ventus durissimus (Jer. i). Nam et olla Jeremiae a facie Aquilonis accenditur. Dicamus et aliter: Per portam Aquilonis ingreditur, qui peccata dimittit, et egredietur per portam meridianaem, qui virtutes sequitur. Et contrario, si justus lapsus fuerit in peccatis, ingreditur quidem per portam meridianaem, sed egredietur per viam portae Aquilonis. **578** Princeps autem, inquit, in medio eorum erit, ingredientum, scilicet, et egredientium, juxta illud quod scriptum est: Medius inter vos stat, quem vos ignoratis (Joan. i, 26). Et Apostolus: An ignoratis, quia Christus in vobis est (II Cor. xiii, 5)? Sin autem ignorantibus dicitur, quod medius inter eos stet Christus: quanto magis scientibus! Sed cum inter scientes Christus steterit: tunc corpus mortuum fiet propter peccatum, et spiritus vivens propter justitiam. Ingreditur autem princeps cum ingredientibus, et egredietur cum egredientibus, utrorumque virtutis atque peccati testis assistens. In nudinis ergo, et in solemnitatibus, sabbatum videlicet, et kalendarum et universae festivitatis, de qua in anterioribus locuti sumus, tam in vitulo, quam in ariete per singula ephi offerentur in sacrificio. In agnis vero non erit certus numerus, nec voluntati

(c) Sic quoque vitulos erat tunc pro *tamen*. Utrumque locum ms. Vatic. castigat.

dimisum arbitrium: sed viribus quis utatur, et bono conscientiae: ut quantum potest, non quantum vult offerat, et super omnia olei hinc per ephi singula, ut unguentum similia, et luerna accendatur in conspectu Domini: et qui eo utitur, possit dicere: Ego autem sicut oliva fructifera in domo Domini (Ps. li, 40).

(Vers. 12 seqq.) Cum autem fecerit princeps spontaneum holocaustum, aut pacifica voluntaria Domino, aperietur et porta quae respicit ad Orientem, et faciet holocaustum suum, et pacifica sua, sicuti fieri solet in die sabbati: et egredietur claudaturque porta postquam exierit. Et agnum anniculatum immaculatum faciet holocaustum quotidie Domino [Vulg. addit semper]: mane et mane faciet illud. Et sacrificium (sive manna) faciet super eo (a) mane, mane sextam partem ephi (sive mensuram); et de oleo tertiam partem hinc, et [Vulg. ut] misceatur (sive juxta Symmachum, aspergatur) similia sacrificium (sive manna), Domino legitimum, jure atque perpetuum (b) Facietis agnum et sacrificium, et oleum mane, mane, holocaustum sempiternum. Ubi nos legimus, immaculatum, et in Hebraico scriptum est *אֵילָן מְאֵנָה* (אֵילָן מְאֵנָה): Theodotio, sacrificium; Aquila et Symmachus, donum transferunt. Pro eo autem quod nos diximus, spontaneum, LXX *ἄλογοι*, in est, confessionem, verterunt: et **579** pro principe, duce, hoc enim naxi (נָשִׂיךְ) significat. Adhuc autem sermo de principe est, de quo Isaias loquitur: Ecce testimonium in gentibus, dedi eum principem et praetorem in gentibus (Isa. lv, 4). Et Ezechiel: Et ego Dominus ero eis in Deum: et David princeps in medio eorum (Ezec. xxxv, 24). Cum igitur iste princeps fecerit spontaneum, et dixerit: Voluntaria, sive spontanea oris mei beneplacita fac, Domino (Ps. cxviii, 408), spontaneum autem holocaustum, ut totum se offerat Deo, et pacifica voluntaria, quod in prioribus non invenitur: scriptum est enim: Et facient sacerdotes holocaustum ejus, et pacifica ejus: et de spontaneis ac voluntariis, quibus nunc dicitur, omnino reticetur, ut non necessitate faciant, sed voluntate: post holocaustum offerat pacifica, et reconcilietur Deo. Unde et virginitas major est nuptiis (I Cor. vii), quia [Al. qua] non exigitur, nec redditur, sed offertur. Pro pacificis, quae Hebraice dicuntur *שְׂלָמִין* (שְׂלָמִין), LXX *salutaris* interpretantur: ut ipsa reconciliatio pacificorum, salus sit offerentis. Cum ergo hoc fecerit princeps, aperietur ei porta: vel juxta Septuaginta, aperiet sibi portam quae respicit ad Orientem; illam videlicet portam de qua scriptum est: Haec porta Domini, justi intrabunt per eam (Ps. cxviii, 20), et unde oritur sol justitiae. Et faciet, inquit, holocaustum suum, et pacifica sua: de quibus nunc diximus. Faciet autem, quia spontaneum sacrificium est, et non alii pro eo facient sacerdotes, videlicet sicut

(a) Vulg. et Rabanus cum hic, tum sequenti versiculo, ubi mane bis recurrit, prius efferunt *catamane*.

A fieri solet in die sabbati. Ergo omni tempore holocaustum, et pacificum, quod offertur voluntarie, reserata habet portam Domini: nec observat sabbatum, sed omnes dies ei reputantur in requiem. Denique postquam obtulerit holocaustum et pacifica, statim egredietur, et claudit post eum janua, sive claudit janua: ut servetur principi privilegium suum, nec sacrificia ejus populo misceatur. Et quia generaliter dixerat, spontaneum holocaustum, aut pacifica voluntaria Domino, nec apponerat taurum sive vitulum, et arietem vel ovem, hircumque pro peccato, docet quod sit ipsum holocaustum: Agnum, inquiens, anniculatum immaculatum faciet holocaustum: et non certis diebus, sed quotidie, nec qualibet hora, sed mane, **580** mane faciet illum: per singula videlicet mane, quando, orto sole, lucis exordium est. De quo mane David loquitur in psalmo: Mane exaudies vocem meam: mane astabo tibi et videbo (Ps. v, 4). Et alio loco: Ad vesperum demorabitur fletus, et in matutino [Al. ad matutinum] laetitia (Ps. xxxix, 6). Et iterum: Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo (Ps. lxxii, 4). Qui sit autem iste agnus immaculatus, sive perfectus et anniculatus, Isaias plenius docet, dicens: Sicut ovis ad victimam ductus est, et sicut agnus in conspectu tendentis se sine voce et non aperuit os sum (Isa. liii, 7). Et Jeremias: Ego autem sicut agnus innocens ductus ad victimam, non cognovi (Jer. xi, 19). Et Joannes Baptista: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi (Joan. i, 29). Iste est agnus qui immolatur in Aegypto, de cuius sanguine armantur postes (c) fidei, et exterminator excluditur (Ezod. xii). Anniculatus autem, quia praedixit annuum Domini acceptabilem, et diem retributionis. Nec miretur lector, si idem et princeps est, et sacerdos, et vitulus, et aries, et agnus, cum in Scripturis sanctis pro varietate causarum legamus eum Dominum et Deum et hominem et prophetam, et virgam, et radieem, et florem, et principem, et iudicem, et regem, justum, et justitiam, apostolum, et episcopum, brachium, servum, unguentum, pastorem, filium, et puerum, unigenitum, et primogenitum, ostium, viam, angelum, sagittam et sapientiam, et multa alia, quorum omnium, si voluerit testimonia dicere, proprio libro indigent. In holocausto itaque istius agni immaculati et anniculi, qui mane semper offertur, faciet ipse princeps sacrificium, sive manna: et similia, sive donum mane, mane sextam partem ephi, subauditur similia. Sexta autem pars ephi, dimidius modius est. Si enim ephi, decima pars cori est, id est, tres modii: nulli dubium, quin sexta pars ephi, dimidium faciat modium. De oleo quoque mensura hinc, tertia pars offertur: ut misceatur, sive aspergatur similia sacrificium Deo, legitimum, jure atque perpetuum, quod nulla intermittitur die: sed omni tempore, orto sole, semper offertur, ut impleatur quod in fine capi-

(b) Idem faciet, quod et Victor. praetulit ex Vulgata.
(c) Ex aliquot mss. Victor. *fidelium* praefert.

tuli hujus ponitur: *Faciet agnum in sacrificium: et oleum mane, mane holocaustum sempiternum.*

581 (Vers. 16, 17, et seqq.) *Hæc dixit Dominus Deus: Si delerit princeps (sive dux) donum alicui de filiis suis, hæreditas ejus filiorum suorum erit: possidebunt eam hæreditarie. Sin autem dederit legatum de hæreditate sua uni servorum suorum, erit illius usque ad annum remissionis (pro quo Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit, *nonon*) sed revertetur ad principem: hæreditas autem ejus filii ejus erit. Et non accipiet princeps de hæreditate populi per violentiam, et de possessione eorum: sed de possessione sua hæreditatem dabit filiis suis: ut non dispergatur populus meus unusquisque a possessione sua. Huc usque sermo de principe, nunc de heredibus ejus præcepta tribuuntur: immo de donis, hæreditate atque legalis, quibus dare debeat, et quorum sit vel ad tempus, vel æterna possessio. Si, inquit, filiis suis dederit vel donum, vel hæreditatem, ipsi possidebunt eam: quia eis successionalis jure debetur, et de alio ad alium non potest transire possessio. Sin autem dederit uni servorum suorum legalis nomine, tam diu habebit possessionem, quamdiu vel septimus annus remissionis, qui dicitur *dekor* (דָּקוֹר), vel jubileus, hoc est quinquagesimus, adveniat: quando omnis emptio atque donatio revertitur ad priores dominos: ita ut servus usum habeat pro tempore, et proprietatem possessionis filii principis. Quod autem sequitur: *Et non accipiet princeps de hæreditate populi per violentiam (Lev. xxii),* sive ut Septuaginta transtulerunt, ut opprimat eos, vel ut Aquila et Symmachus, ut affigat eos atque contristet: sed de possessione sua hæreditatem dabit filiis suis: suggillant non solum illius temporis sacerdotes, et principes, sed nostri quoque, qui ditiores fiunt sacerdotii dignitate, et præter ea quæ sibi Domini dispositione debentur, tollunt a pauperibus per violentiam: vel sub honoris nomine divites spoliant, ut ipsis quoque filiis suis, quibus paterna debetur hæreditas, nil debeant derelinquere, nisi quod sibi a parentibus derelictum est. Ergo qui dilior est sacerdos, quam venit ad sacerdotium, quidquid plus habuerit, non filiis debet dare, sed pauperibus, et sanctis fratribus, et domesticis fidei, qui vincunt merita liberorum ut reddat ea quæ Domini sunt **582** Domino suo, qui loquitur in Evangelio: Quidquid unum istorum fecistis, mihi fecistis (*Malth. xxv. 40*). Ipse enim in pauperibus suscipit hospitio: visitatur in carcere: nudus tegitur: sitiens bibit: saturatur esuriens. Ut non dispergatur, inquit, populus meus a possessione sua. Si enim licentiam habuerit princeps, vel accipere, vel rapere, vel sub figura honoris tenere qua non sunt sua, et liberis derelinquere, populus qui in nomine Dei fuerat con-*

(a) Non *Tiroth* cum Massorethis legebat Hieronymus in suo exemplari Hebraico, sed *Thuroth*, cum schouree, id est, cum *תור*, vocat. *MAKR.* — Marthianus aspirat *THUROTH*, si que retinendum contendit: sed præterquam quod secus habent mss.

A gregatus, dispergetur in parte atque lacerabitur, sive juxta Legem, ne paulatim altarius hereditas transeat ad alium, et pereat fœniculus divisionis, per quem forte ad unumquemque venit hæreditas. Dispergit ergo populum Dei, et aufert ab eo possessionem fidei sempiternam, qui aliena dona vel bona, vel rapina, vel adulatione, vel blanditiis, vel prætextu religionis, filiis fratribusque, et consanguineis derelinquit.

(Vers. 19 seqq.) *Et introduxit me per ingressum qui erat in latere (vel post tergum) porte in gazophylacia sanctuarii ad sacerdotes (sive in exedris et thalamos) qui respiciebant ad aquilonem: et ecce ibi erat locus vergens ad occidentem (sive ad mare: et ut LXX transtulerant, separatus). Et dixit ad me: Iste est locus ubi coequent sacerdotes, pro delicto, et pro peccato (sive pro ignorantia et propterea) ubi coequent sacrificium (sive manus et donum) ut non essent in atrium exterius, et sanctificetur populus. Et eduxit me in atrium exterius, et circumduxit me per quatuor angulos atrii: et ecce atrium erat in angulo atrii, atriola singula per angulos atrii. In quatuor angulis atrii atriola disposita, quadraginta cubitorum per longum, et triginta per latum. Mensura unius quatuor erat: et partes per circuitum ambiens quatuor atriola: et culinae fabricatae erant subter porticus per gyrum (sive propter accubita quæ Aquila, *σπίγγα*; interpretatus est: Symmachus *περὶ τῶν πύλων*, Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit (*a*) *TRONON*). Et dixit, inquit, ad me: Hæc est domus culinæ, in qua coequent ministri domus victimas populi (Vulg. addit *Domino* (sive victimam): Hoc enim Hebraice significat *ZERA* (זֶרַע): Vir qui calamus tenebat manu et funiculum cementarii, quo edificium **583** metiretur, introduxit, inquit, me per ingressum, qui erat ex latere porte, vel post tergum porte. Nec posuit eunus porte, Orientalis, Australis, aut alterius plage: sed reliquit incertum, ut irem ad locum sanctuarii, et in gazophylacia, sive in cubilia sacerdotum, qua respiciebant ad aquilonem et ad mare: ad septentrionem videlicet et ad occidentem: hanc habente Scriptura sacra consuetudinem, ut pro situ terræ Judææ, semper mare Occidentem vocet. Et considerandum quod locus sacerdotum, ubi pro delicto, sive ignorantia, et pro peccato coequent sacrificia, ne cruda offerantur, in atrium exterius ad Aquilonem et Occidentem positus sit: unde ventus frigidissimus oritur, et ubi solis lumen occumbit. Ex quo ostenditur, quidquid ad edulium pertinet, vel pro errore esse, vel pro peccato. Sin autem et pro ignorantia offertur sacrificium, quanto magis pro delicti conscientia! Unde et Job offerebat mane quotidie hostiam pro filiis suis (*Job. i*), timens ne per ignorantiam deliquissent. Quod autem sequitur:*

et præcipue antiquiss. Sangerm. apud Montfaucon, in Hebreo non per *ו* scribitur, sed *ב*: tametsi altera *iod* sit, non *vau* littera: הַמְּוֹתוֹ, et Theodotiovis Græc. præferat *μωτο*.

Ut non offerant in atrium exterius et sanctificetur populus, qui sanctificationi non fuerat preparatus, illud significat, ne facile non sanctificatis sancta tribuamus: nec mittamus, juxta Evangelium, margaritas ante porcos, nec demus sanctum canibus (*Mat. vi*). Denique Moyses tribus diebus ab omni immunditia, et ab uxorum complexu vult populum sanctificari, ut accedat ad montem Sina, et sanctificatus sancta suscipiat (*Exod. xix*). Si autem accessuri ad audienda et suscipienda verba Dei, sanctificari iubentur ab uxoribus, manifestum est in Lege illud Apostolicum contineri: Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi (*I Cor. vii. 5*): et ex consensu abstinendum ab uxoribus, ut vacemus orationi. Post hæc scriptum est: *Et eduxit me in atrium exterius, et circumduxit me per quatuor angulos atrii: et ecce atrium erat in angulo atrii atriola singula per angulos atrii, in quatuor angulis atrii atriola disposita. Ille vir quem sæpe commemoravi, eduxit eum de loco sacerdotum qui vergebat ad Aquilonem, (a) sive **584** qui erat separatus, ubi coequent sacerdotes pro delicto, et pro peccato, vel ignorantia: eduxit autem in atrium exterius. Ex quo intelligimus illud atrium de quo gressus est, fuisse interius, et multa esse atria in Scripturis sanctis de quibus legimus: Qui statis in domo Domini, in atris domus Dei nostri (*Ps. cxxxix. 2*). Et in Joanne: Et alias oves habeo quæ non sunt ex hoc atrio, et illas oportet me adducere: et vocem meam audient, et fiet unum atrium et unus pastor (*Joan. x. 15*): hoc enim Græce *ἄδῳ*, significat, quod (b) Latina simplicitas in ovile transtulit. Quando autem dicit, *ex hoc atrio*, ostendit esse et aliud: quod vel in gentium turba ad distinctionem Israel, vel in caelis ad separationem terreni atrii demonstratur: et pro qualitate meritorum uniceque officio atrium delegatum, super quo in anterioribus plenius disputatum est. Hoc autem atrium de quo nunc sermo est, pro singulos angulos quatuor habebat atriola, quæ LXX minora vocant, et nos pro facilitate sensus *περὶ τῶν πύλων*, atriola diximus. Quadraginta cubitorum erant per longum, et triginta per latum, de quibus numeris in hoc eodem Propheta disputasse me memini, quod aliud ad tribulationes et angustias, aliud ad perfectam referatur ætatem. Unde quadraginta diebus Moyses, et Elias, et Dominus atque Salvator in eremo jejunarunt (*Exod. xxxiv. 13* *Reg. xix. 18*; *Mat. ix. 18*; *Luc. ii. 15*): et ad sacerdotale officium non post (c) vicesimum quintum ætatis an-*

(a) Supplet Victorius, ubi erat locus vergens ad occidentem ex sacro codice, junctis LXX: nam et verba, inquit, sine qui erat separatus, aliam interpretationem processisse denotant, eam scilicet Hieronymi, *vergens ad Occidentem*.

(b) Simplicitatem hujusmodi Latinam non mutavit S. Doctor, cum jussu Damasi novum testamentum Græce fidei reddidit. *MAKR.*

(c) Hoc propter LXX interpretationem observat Hieronymus: nam Numerorum capite quarto ipsi legunt a vicesimo quinto, ubi juxta Hebraicam veritalem legendum est, a tricesimo anno. *MAKR.* — Ni-

num, sed post tricesimum accedunt. Quamobrem et Dominus trigenta annorum erit, cum venit ad baptismum: et in hoc eodem Propheta tricesimus annus ponitur in exordio. Ubi igitur cibi, ibi et angustia atque tentatio, per quæ parantur cibi. Et ubi in perfecti viri venerimus ætatem, ibi calcanda sunt omnia, et dicendum: Habentes victum et vestitum, his contenti simus (*I Tim. vi. 8*). Et: Si dederit mihi Dominus cibum ad vescendum, et vestem ad operiendum (*Gen. xxviii. 20*). Vel certe illud: Esca ventri, et venter escis: Deus autem et hunc et illas destruet (*I Cor. vi. 13*). Neque enim in futuro manducabimus et bibemus, sed illo vescemur pane qui de celo descendit, de quo in Psalterio canitur: Panem angelorum **585** manducavit homo (*Ps. lxxvi. 25*). Et: Meus cibus est, ut faciam voluptatem ejus qui misit me (*Joan. iv. 34*). Quod autem mensura una atriorum erat quatuor, quæ atrii majoris angulos possidebant, quatuor mundi significat plagas (*Genes. iii*): quod in sudore vultus nostri comedamus panem, et omnis labor ventri stercoreque proficiat: quæ quatuor atriola, vel unus paries ambiabat, et culinae fabricatae erant subter porticus per gyrum, vel propinqua habebant accubita: ut ubi cibi, ibi et mensuratum preparatio. Et ne forsitan ignoraret propheta quid essent quæ cerneret, dixit ad eum: Hæc est domus culinæ, in qua coequent ministri Domini victimas populi. Populi quidem victimas, quæ offeruntur pro delicto, (d) sive peccato, et ignorantia, sunt alimenta, et refrigeria sacerdotum: ut meminere nihil se aliud debere appetere, cum etiam in templo carnes ad eorum refrigeria preparata sint.

Cap. XLVII. — Vers. 1 seqq.) *Et converti [Vulg. convertit] me ad portam domus, et ecce aqua egrediebatur subter limen domus ad Orientem. Facies enim domus respiciebat ad Orientem. Aqua autem descendebat in latus templi dextrum ad meridiem altaris. Et eduxit me per viam porte Aquilonis, et convertit me ad viam foras portam exteriorem, viam quæ respiciebat ad Orientem, et ecce aquæ redundantes a latere dextro cum egredere vir ad Orientem, qui habebat funiculum in manu sua, et mensus est mille cubitos, et transtulit me per aquam usque ad talos (sive transitit in aqua aquam remissionis). Rursusque mensus est mille, et transtulit me per aquam usque ad genua (sive transitit in aqua aquam usque ad femora). Et mensus est mille, et traduxit me per aquam usque ad renes (sive et transitit aquam usque ad lumbos). Et*

mirum ubi non. 4 in Vulg. juxta Hebræum scribitur, a tricesimo anno sumi ministros in tabernaculo federis, a vicesimo quinto vertuntur LXX, quod et Victorio notatum et Martiano est.

(d) Inverti mavult Victorius verba hoc modo, *pro delicto, sive ignorantia et pro peccato, quomodo et supra scribitur: Et considerandum, quod locus Sacerdotum, ubi pro delicto sive ignorantia, et pro peccato coequent sacrificia, etc.* Præterea verbum Heb. *דָּמַע*, quod utique delictum significat, usurpari tamen pro delicto pro ignorantiam commisso, et ignorantiam interdum appellari.

mensus est mille torrentem, quem non potui pertransire, quoniam intumuerant aquae profundae [Al. profundi] torrentis, qui, non poterat [Vulg. potest] transvadari. Pro quo LXX transtulerunt: Et mensus est mille, et non poterat pertransire: quoniam ferebatur aqua instur precipitis torrentis, qui transiri non potest. Aquae istae quae egrediebantur subter limen domus, id est templi, non ferebantur ad Aquilonem et ad 586 Occidentem: sed et ad Orientem, et in latere templi dextro, id est, ad Meridiem, ipsamque Meridiem non cujuslibet loci, sed altaris. Ex quo perspicuum fit, sacras esse aquas, et Salvatoris nostri significare doctrinam, juxta illud quod scriptum est: De Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem [Isai. ii, 3]. Et in alio loco: Repleta sunt omnia scientia Domini, sicut aqua multa operiens mare [Isai. xi, 9]. De his aquis et Zacharias Propheta vaticinatus est, dicens: In die illo egredietur aqua vivens de Jerusalem, et medium ejus in mare primum: medium autem illius in mare novissimum [Zach. xiv, 8]. De his aquis et ad Samariam Dominus loquebatur: Si scires quid est qui dicit tibi, Da mihi bibere, tu forsitan petisses eum et dedisses tibi aquam viventem [Joan. iv, 10]. Et iterum: Omnis qui bibit de aqua ista, sitiet denovo qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum [Ibid. 13]. Et in templo clamabat atque dicebat: Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me [sicut dicit Scriptura] flumina de ventre ejus fluent aquae vitae: hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum [Joan. vii, 37, 38]. Iste sunt aquae de quibus propheta loquebatur in psalmo: Super aquas refectiois educavit me [Ps. xxii, 2]. Et Ezechiel: Assumam vos de gentibus [a] et de terris, et aspergam super vos aquam mundam, et mundabimini ex omnibus immunditiis vestris [Ezech. xxxvi, 24, 25]. Apparuerunt enim fontes aquarum. Et in nonagesimo secundo Psalmo canitur: Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina voces suas [b] a vocibus aquarum multarum. Mirabiles elationes maris [Ps. xcii, 2, 3]. Iste sunt aquae Siloe, quae vadunt cum silentio, de quibus loquitur Isaias: Haerietis aquas de fontibus Salvatoris [Isai. xli, 3]. Et Psalmista: Benedicite Domino de fontibus Israel [Ps. lxxvii]. Et idem Isaias de Domino Salvatore: Iste, ait, habitabit in excelsa spelunca petre fortissima. Panis in dabitur, et aqua illius fidelis [Isai. xxxiii, 16]. Erupit enim in deserto aqua, et vallis in terra sitienti. Diciturque creditibus: Noli timere, quoniam redemi te: meus es tu, et si transieris per aquam, tecum ego sum [Isai. xlii, 1, 2]. Et rursum: Qui sitit, ite ad aquam [Isai. lx, 1]: Et per Jeremiam loquitur Deus [Isai. lx, 1]: Duo mala 587 fecit populus

(a) Integrando Victorius testimonio supplet, et congregabo vos de universis terris, et adducam vos in terram vestram, et aspergam, etc.

(b) Eadem ratione supplet hic quoque Victor, elevaverunt flumina fluctus suos.

meus. Me dereliquerunt fontem aquae vitae, et foderunt sibi lacus, qui aquam continere non possunt [Jer. ii, 13]. Sicut igitur legimus in bonam partem aquas quae egrediuntur de limine templi, et referuntur ad doctrinam Ecclesiae: sic sunt aquae amarae, et aquae pessimae ad quas Jeremias propheta nos prohibet accedere, dicens [Ibid. 13]: Quid vobis et viae Aegypti, ut bibalis de aquis Geon? quae Hebraice dicuntur sion (גִּיּוֹן), id est, turbidae atque canosae. De quibus iratus super haereticis loquitur Deus: Ecce ego cibabo eos augustiis, et dabo eis potum aquam fellis [Jerem. ix, 15]: in qua draco regnat Aegyptius, qui dicit: Mea sunt flumina, et ego feci ea: qui omne excelsum videt, et ipse est rex eorum qui in aquis sunt. Unde vir Ecclesiasticus Dominum deprecatur, et dicit: Salves me fac Domine quoniam intraverat aqua usque ad animam meam. Infusus sum in limo profundi, et non est substantia, [c] et tempestas demersit me [Ps. lxxviii, 1, 2]. Et iterum: Libera me ab his qui odorunt me, et de profundis aquarum: non me precipiet tempestas aquae, nec absorbeat me profundum neque urgeat super me puteus os suum [Ibid. xv, 16]. Et in alio psalmo: Nisi quia Dominus erat in nobis, diceat nunc Israel: nisi quia Dominus erat in nobis, cum exurgerent homines in nos, forsitan vivos deglutissent nos. Cum irasceret furor eorum super nos, forsitan aqua absorbuisset nos [Psalm. cxxiii, 1-3]. Et Sponsa in Cantico cantiorum: Aqua multa non poterit restinguere charitatem, et flumina non demergent eam [Cant. viii, 7]. Ista est aqua, de qua dicit Osce: Contempsit me Galaad civitas, quae operatur vanitates, conturbans aquam, et fortitudo ejus viri pirata [Osae vi, 7, 8]. Quae aqua alio nomine vocatur mara, hoc est, amaritudo: in quam lignum Crucis mittitur, et amara vertuntur in dulcia. Considera legem Moysi, si intelligatur juxta sensum Carneum Judaeorum, quoniam amara sit, effodiens oculum pro oculo, dentem pro dente [Exod. xxi]: [d] vide in Thamar fornicationem [II Reg. xiii], et Osae junctionem fornicariae, Jeremiae [e] [Osae i, Jerem. xiii], Moysi uxorem Aethiopiissam, et interfecit eam Aegyptii, et mille alia, quae si intelligamus juxta occidentem litteram, et non juxta spiritum vivificantem, amara sunt, et lectorem suum non tam edificat quam destruit [Num. xii, Exod. ii]. 588 Iste igitur aqua quae egrediuntur de templo Domini, et pergunt ad Orientem, et descendunt in latus Templi dextrum, ad altaris Meridiem, ubi sponsus convivas suas pasceit, et accubat. Quod autem sequitur: Et educit me per viam portae Aquilonis, et convertit ad viam foras portam exteriorem, viam quae respiciebat ad Orientem, illud latenter ostendit, quod statim ad portam Orientalem pervenire non

(c) Iterum et tertio Victor. supplet, veni in altitudinem maris.

(d) Pro, vide, olim erat Judam, pro qua maluit Victor. Judae, ut pendeat a superioribus locutione, a verbo scilicet, considera, etc.

possimus, nisi per viam portae Aquilonis longo circuitu perveniamus ad eam. Nisi enim ventum frigidissimum vicinioris caloris fidei, et calcaverimus regiones ejus: ut impleatur illud in nobis Apostolicum: Deus autem conteret satanam sub pedibus vestris velociter [Rom. xvi, 20], portam per quam egrediuntur aquae, et sunt a latere dextro, ingredi non valimus. Et nota quod aquae istae quae ingrediuntur per portam Orientis, tantum lavas partes fugiunt, ut a dextris altaris ad Meridiem pergere describantur. Vir autem, inquit, ille qui habebat funiculum in manu, cum me duxisset per portam Aquilonis forinsecus ad viam, quae respiciebat Orientem, et ipe quoque esset in eodem loco, mensus est ejusdem aquae mille cubitos: et transduxit me per aquam usque ad talos, quos Aquila et Symmachus, et Theodotus ἀπὸ πρῶτων interpretati sunt, pro quibus LXX transtulerunt: et transivit [AL. sed transibit] in aquam, aquam remissionis: quod intelligere possumus prima hominum significare peccata, quae ingredientibus nobis aquas Domini dimittantur, et baptismi ostendunt gratiam salutarem et initia sunt profectuum, tamen ipsa sublimia. Denique ad talos usque perlingunt, qui plantae calcaneaeque vicini sunt, [a] qui patet morsibus colubri, dicente Domino: Tu ejus observabis caput, et ipse observabit tuum calcaneum [Gen. iii, 15, sec. LXX]. Et in Psalterio de Juda dicitur proditore: Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem [Ps. xl, 10], sive calcaneum, hoc enim Graecum πῆξις [Mss. πῆξις] significat. Post mille autem cubitos qui perveniunt usque ad talum, mensus est alios mille cubitos in aqua, et transduxit me usque ad genua. Post remissionem siquidem peccatorum, et iter profectuum, quando paululum de terrenis ad altiora 589 conamur ascendere, flecimus Domino genua, dicente Apostolo: Ut omne genu flectatur [Al. flectat], caelestium, terrestrium et infernorum: et omnis lingua confiteatur, quoniam Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris [Philipp. ii, 10]. Tertio mensus est mille alios cubitos, et transduxit, inquit, me per aquam usque ad renes. Hinc gradibus ad sublimia pervenimus: quae tamen ipsa sublimia usque ad lumbos et renes perveniunt, ut omnis in nobis ignobilis libido truncetur; et possideamus sanctificationem corporis, sine qua nemo videt Deum. Unde et in hoc eodem propheta [Supra viii]: a pedibus usque ad lumbos Deus igneus cernitur. Indigent enim igne, et purgatione opera lumborum, dicente justo: Quoniam lumbi mei repleti sunt illusionibus [Ps. xxxvii, 8], per quos nobis et in die, et in noctium phantasmate illudit inimicus. A lumbis vero usque ad caput et verticem, pretilissimum metallo electri fulgore resplendet: ut nihil in se sordidum, nihil habeat villitatis. Unde nunc quarto dicitur: Et mensus est mille, subauditur, cubitos, torrentem [quod LXX non transtulerunt]

(a) Victorius quod: ut referat ad calcaneum.

(b) Victorius ad Graecum, sicut fluvius pacis, et sicut torrens inundans.

A quae non potui pertransire: multo melius quam Septuaginta qui dixerunt, et non poterat [Al. quem non potuit] pertransire. Propheta enim et omnis humana natura, post lumbos torrentem cogitationum, et incentiva in corde vitiorum, non potest pertransire. Vir autem ille qui intravit eras EADDM, et ductor propheta, liquido pertransiit: qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus [Isai. lvi]. Causasque reddidit, cur propheta mille quartos [Al. quarto] cubitos non potuerit pertransire: quoniam, inquit, intumuerant aquae profunda torrentis, qui non potest [Al. poterat] transvadari. Et quomodo scriptum est, gloriantis propheta: Torrentem pertransiit anima nostra [Ps. cxxiii, 5]? Sed facile solvitur, si sciamus pro hoc scriptum esse in Hebraeo: Torrens pertransiit animam meam. De hoc torrente et Isaias loquitur: Ecce ego inclino super eos sicuti fluvium [b] pacis, et sicut torrentem inundantem gloriam [Isai. lxxvii, 12]. Et in tricesimo quinto psalmo de sanctis dicitur: In protectione alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tua, et torrente deliciarum tuarum 590 potabis eos; quoniam apud te est fons vitae [Psalm. xxxv, 8, 9]. Et in centesimo vicesimo quinto: Convertite, Domine, captivitatem nostram, sicut torrens in Austro [Psalm. cxxv, 5]. Et super Salvatore: De torrente bibet in via [Ps. cix, 7]. Quis enim hominum gloriam potest castum se habere cor [Psalm. xxxv, xx]? vel ad ejus mentem per oculos fenestras, mors conspicientiae non introibit [Al. introivit] [Jerem. iv], et [ut parum dicam] animi titillatio? Mundus enim in magno ligno positus est [I Joan. v, 19]; et a pueritia appositum est cor hominis ad malum, ut ne unius quidem diei a natalitatis suae exordio, sine peccato sit humana conditio [Job. xv]. Unde et David confitetur in psalmo: Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea [Ps. l, 7]. Non iniquitatis matris mea, vel certo meis, sed in iniquitatibus humanae conditionis. Unde et Apostolus dicit: Regnavit mors ab Adam usque ad Moysen, etiam super eos qui non peccaverunt in similitudinem pravariationis Adae [Rom. v, 14]. Quod cubitos genere maseulino, et non neutrali, cubita dicimus, juxta regulam grammaticorum, et in superioribus docui, non nos ignorantia hoc facere, sed consuetudine propter simplices quoque et indoctos, quorum in congregatione Ecclesiae major est numerus.

[Vers. 6 seqq.] Et dixit ad me: Certe vidisti, fili hominis; et educit me, et convertit ad ripam torrentis [sive fluminis]. Cumque me convertissem [sive convertisset], ecce in ripa torrentis [sive fluminis] ligna multa nimis [sive arbores multe nimis] ex utraque parte. Et ait ad me: Aquae istae quae egrediuntur ad tumulos sabuli Orientis [Vulg. Orientalis], et descendunt ad plana deserti [sive aqua ista quae egrediuntur in Galileam, quae vergit ad Orientem, et descendit]

ad Arabiam), intrabunt mare, et exibunt, et sanabunt aquae. Et omnis anima vivens (vel animalium) quae serpit (sive serpentium), quocumque venerit torrens (sive fluvius), vivet: et erunt pisces multi satis postquam venerint illuc aquae istae: et sanabuntur, et vivent omnia ad quae venerit torrens (sive fluvius). Et stabunt super illas piscatores ab Engaddi usque ad Engallim, siccatio saganarum erit. Plurimae species erunt piscium ejus: sicut pisces maris magni, multitudinis nimiae. (a) In his autem quae egrediuntur ripas et sunt palustria, 591 non sanabuntur, sed (Vulg. quia) in salinas dabuntur. Et super torrentem (sive fluvium) orietur in ripis ejus ex utraque parte omne lignum pomiferum (sive frugiferum), non defluet folium ex eo (sive non inveterascet ex eo): et non deficiet fructus ejus. Per singulos menses asferet primitia (sive imovebantur omnia); quia aquae ejus de sanctuario egrediuntur, et erit fructus ejus in cibum, et folia ejus ad medicinam (sive et ascensio ejus ad sanitatem). Totum capitulum quamquam prolixum sit, simul ponere volui, ne sensum legentis interrumperem, et locutionis ordo divisus in partes, audientis intelligentiam conturbaret. Primumque dicendum, quod pro torrente in Hebraico dicitur נַחֲשֵׁל (712), et Graeco sermone γαμάζουρος appellatur, LXX flumen transtulerunt. Deinde pro Galilaea, quae Hebraice dicitur גַּלְיָלָא (713), Aquila (b) θινὰ interpretatus sit, quod tumulos significat arenarum; Symmachus μεθόρων, quod possimus transferre confinium. Pro Arabia quoque Symmachus, inhabitabilem; Aquila, humilia vel plana; Theodotus, (c) Araba transtulerunt. Dicamus ergo quid nobis videatur in singulis. Vir ille qui erat ductor Ezechielis, commonet prophetam, ut diligentius intueatur et videat, et occulta mysteria oculis mentis attendat. Vocat autem filium hominis, vel in figuram Domini Salvatoris; et enim Ezechiel interpretatur, fortitudo, vel imperium Dei: vel certe ad commotionem fragilitatis humanae; ne obliviscatur conditionis suae, dum ei magna monstrantur: et communio ducit, atque convertit ad ripam torrentis, ut quoniam mediam profunditatem transire non poterat [d]. poterat, saltem ea quae in ripis sunt recognoscat. Cumque, ait, me convertissem, sive ille me convertisset, qui ductor erat et monitor; ecce in ripa torrentis, sive fluvii, ligna multa, vel arbores plurimae nimis ex utraque parte. Torrens iste qui pro aquarum abundantia

(a) Praeposit huic versiculo Victor, alteram, quem Hieronymianum esse probat ex subnexa expositione. Sic vero legit: In littoribus autem ejus, et in palustribus, sive in his autem, etc. Quae prior lectio et in Vulgata est; utramque vero abs Hieronymo referri autumat, quippe cum utraque ejus sit, non altera LXX, illi enim aliter locum transtulerunt.

(b) Corrupte erat θινὰ; pro θινὰς, et paulo post μεθόρων, pro μεθόρων. Ms. Sangermanens. castigat. Confer Commentarios in Osee xii. 11.

(c) Hactenus vitiosus lectum est, Arabus, pro Araba, sive θινὰς, quae voce Theodotus plamienus, sive plana loca est interpretatus. Vide tom. III, librum de Locis, ad nomina Araboth moab, et Araba, etc.

A fertur more torrentis, et suscipit de caelo pluvias, de quo in praeterita diximus lectione, ipse a LXX 592 appellatur fluvius, eo quod perpetuas aquas habeat: nec de pluvii hinc inde collectas, sed de vivo et perpetuo fonte manantes. De quo fluvio multa in Scripturis sanctis legimus; sed in praesentiarum pauca dicenda sunt, ac primum illud: Pluminis impetus laetificat civitatem Dei (Ps. xlv, 4). Et in alio loco: Flumen Dei repletum est aquis, preparasticum eorum, quia sic est preparatio (d) tua (Ps. xxiv, 10). Rursumque pluraliter: Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina voces suas, (e) a vocibus aquarum multarum: Mirabiles elationes maris (Ps. xcii, 2-4). Et in Isai: Faciam in deserto viam, et in invio flumina (Isai. xliii, 19). Et in alio ejusdem loco manifestius: Apparebit in Sion fluvius decurrens gloriose in terra silentii (Isai. xiv, 3). Super hunc fluvium erant arbores plurimae ex utraque parte ripe; ut inter duos selicet Instrumenta, vetus et novum, clausus curreret fluvius. Ligna autem multa, vel arbores plurimae et multas nimis, illas arbitror quas in paradiso Scriptura commemorat pomis variis abundare; docetque prophetam ductor praevius et magister, et dicit: Aquae istae quae egrediuntur, vel in Galilaeam gentium, juxta LXX, vel (ut verius in Hebraeo continetur) ad tumulos sabuli Orientalis, et descendunt ad plana deserti, vel ad Arabiam, intrabunt mare, vel ad exitus maris, et sanabuntur aquae. Aquas vel baptismi gratiam, vel Evangelicam significare doctrinam, dudum diximus. Quae si egrediatur de limine templi Domini, et Apostolicam teneant disciplinam, tumulos sabuli, steriles prius, et infertiles faciunt esse frugiferos, et omnia plana atque deserta ita irrigantur, ut expriment in se Jerichontini fluvii sacramentum (IV Reg. ii): quem Elissaeus Evangelico et Apostolico curavil sale, intantum ut ubi prius sterilitas fuerat et mors, ibi ubertas esset et vita. Nec solum deserta sanarunt, sed intrant mare Orientale, mare videlicet mortuum, quod nihil poterat esse vitale, et mare amarissimum, quod Graece λυγρον (f) ἀπαλίπτειν, id est, stagnum bituminis vocant. 593 Mirumque in modum aquis Evangelicis aquae sanantur mortuae, quae ab eo quod nihil in se vitale habeant, nomen mortis sortite sunt. Non enim noverant eum qui dicit: Ego sum vita et veritas (Joan. xiv, 6). Et revera juxta litteram huc usque

(d) Victor, ejus pro tua ad Vulgatam exemplar. In Graeco neutrum legitur. Vid. epist. ad Sun. et Fretel.

(e) Supplet hic Hieron. Victorius integrando textu, elevaverunt flumina, fluctus suos.

(f) Antea erat ἀπαλίπτειν, pro ἀπαλίπτειν. Jam vero huc ἀπαλίπτειν Hieronymi testimonio de nimia laeas amaritudinis aude luculentissimum Galei lib. v. de Simplicium medicamentorum facultatibus, cap. 19. Atque ubi negat S. Doctor, ne cochleolas quidem inter ejus aquas vivere, scias Mandrelum a Rolando laudatum aliquot tradere ad littus ejus periri.

nihil quod epiret, et possit incedere, praeter amaritudinem nimiam, in hoc mari reperiri potest: nec cochleoda quidem parvique verniculi et anguille, et caetera animalium sive serpentium genera, quorum magis corpuscula possimus nosse quam nomina. Denique si Jordanis auctus imbribus pisces illic influens rapuerit, statim moriuntur, et pinguibus aquis supernatant. Cum haec itaque nihil utilitatis habeant, ut simplex sermo testatur, etiam si facta fuerint, quod stulta Judaeorum superstitio credidit, juxta intelligentiam spiritalem Domini torrente curate, habebunt pisces plurimos, et vivent omnia ad quae torrens iste pervenerit; ita ut piscatores stent super ripas ab Engaddi, usque ad Engallim: quorum prius fontem, sive oculum habet: sequens fontem oculumque vitularum sonat. Engallim enim in principio est maris Mortui, ubi Jordanis ingreditur. Engaddi vero, ubi finitur atque consumitur. Mare autem Mortuum illud potu esse, de quo Zacharias loquitur: In die egredietur aqua vivens de Jerusalem, et medium ejus in mare primum (Zach. xiv, 8). Daniel quoque in haec verba consentit: Videbam, et ecce quatuor venti caeli innitebantur in mari magno (Dan. vii, 2). Et David: Mirabiles elationes maris (Psal. xcii, 4). Et ex persona Salvatoris in psalmo: Veni in profundum maris et tempestas demersit me (Psal. lxxviii, 2). Rex quoque Aegypti juxta eundem Ezechielem draco appellatur (Ezech. xxxii), qui habitat in mari, et ventilat fluminibus quasi cornibus suis. Et iterum, Hoc mare magnum et spatiosum (Psal. ciii, 25). Quod quando non susceperit in se aquas fluminis, sive torrentis, omne quod in se habet, mortificat; sed Dominus de quo dictum est, Percutiet, et curabit post duos dies, et in die tertio surgemus, et vivemus in conspectu ejus (Osee vi, 23), ipse loquitur in eodem Propheta Osee: Ego colligavi Ephraim, suscepi eum in brachio meo, et non cognoverunt, quia sanavi eos in (a) corruptione hominis (Osee xi, 9); qui vulneratus est propter peccata nostra, 594 et infirmatus pro iniquitatibus nostris. Disciplina pacis nostrae super eum, et livore ejus sanati sumus (Isai. lvi, 5). Ipse istud mare quod est salissimum, et nimia amaritudine mortuum, sua morte sanavit, qui dicit per Isaiam: Spiritus Domini super me, propter quod unxit me; evangelizare pauperibus misit me; sanare eos qui contriti sunt corde (Isai. xli, 1). Unde et per Jeremiam clamavit: Convertimini, filii convertentes, et sanabo contritiones vestras (Jerem.

(g) Cum Rabano et Victorio legimus corruptione: pro qua antea erat correptione. In Graeco autem lectus est ἐν ἀκαθάρτη, in corruptione, ubi et ἀκαθάρτων pro ἀκαθάρτων legitur.

(h) Josephus lib. vii. de bello Judaico, cap. 12, narrat hanc vocem fuisse auditam: sed non loquitur de passione Domini, unde benigne intelligenda sunt verba Hieronymi, non ad vivum rescandam. MARR.

(i) Codices mss. legunt hoc modo, de quibus Oppianicus Ciliis est poeta doctissimus. Alii, Appianicus, etc. Fuit porro Oppianus genere a Zerbo Ciliciae civitate, et scripsit ἀκαθάρτων elegantissimos versibus, quae

iii, 22). Dixit enim populus impatiens, et dolorem vulnerum suorum diutius ferre non sustinens: Transiit aetas, pertransiit messis, et nos salvati non sumus. Unde respondit eis Dominus: Numquid resina non est in Galad, aut medici non sunt ibi? Quare non ascendit sanatio filii populi mei (Jerem. viii, 22)? Et ipse Jeremias vociferatur, et dicit: Sana me, Domine, et sanabor: salvum me fac, et salvus ero (Jerem. xxvii, 14). Denique angeli qui praesides erant populi Judaeorum eo tempore quando clamavit multitudo insipiens, et ait, Sanguis ejus super nos, et super filios nostros (Math. xxvii, 25); et, Velum templi scissum est, et omnia Hebraeorum sacramenta reserata, responderunt praecipienti Domino, atque dixerunt: Curavimus Babylonem, et non est sanata: relinquamus eam (Jerem. li, 9), urbem videlicet confusionis atque vitiorum. Unde et Josephus in sua narrat Historia, quod postquam Dominus crucifixus est, et velum templi scissum est, sive liminare templi fractum corruit, audita sit (b) vox in adytis templi virtutum caelestium, Transcensus ex his sedibus. Hoc totem non superfluo, sed necessario dictum sit, quia mare Mortuum, influente in se flumine Domini, dicitur esse curatum. Super hoc mare ab Engaddi, oculo et fonte haedi, qui pro peccato semper offertur ad Engallim, fontem vitularum, qui mactatur Domino, et imitantur vitulum cornua efferentem et unguas, qui in typo Salvatoris ad altare mactatur, erunt pisces, quibus loquitur Dominus Jesus: Venite ad me, et faciam vos pisces hominum (Math. iv, 19): de quibus et Jeremias: Ecco ego, inquit, mittam pisces (Jer. xvi, 16). Et plurimae species, imitatio piscium erunt in mari quondam mortuo. Quos pisces ad dexteram partem jubente Domino extraxit Petrus, et erant 595 centum quinquaginta tres: ita ut praeter multitudinem eorum retia rumpenterent (Joan. xxi). Aiant autem qui de animalium scripsere naturis et proprietate, qui ἀκαθάρτων tam Latino, quam Graeco didicere sermone, de quibus (c) Oppianus Ciliis est, poeta doctissimus, centum quinquaginta tria esse genera piscium quae omnia capta sunt ab apostolis, et nihil remansit incipsum, dum et nobiles et ignobiles, divites et pauperes, et omne genus hominum de mari hujus saeculi extrahitur ad salutem. Quod autem sequitur: In littoribus ejus, et in palustribus, sive in his quae extra littora egrediuntur, aquae non sanabuntur, illud laetenter ostendit, quod qui in Noe arca non fuerit, pereat regnante diluvio: et quos

Antonio Imperatori Severi filio obtulit, non sine doctrinae sua maxima commendatione. MARR. Mss. omnes Oppianicus, vel Appianicum vocant. Vulgo autem Oppianus audit Anazarbus, Cilix poeta notissimus. Illud vero perquam eruditae, quod piscium tot genera aplat Hieronymus historia Joannis xxi, 11, de centum quinquaginta tribus piscibus ab apostolis captis et a Petro tractis in terram: quo numero et S. Augustinus in eum locum significari docet, ex omni genere, sorte ac statu hominum electionem in caelestem patriam.